

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH CHORA- TADBIRLARI

Olimov Shohijahon Fozilxon o'g'li

Namangan davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8365746>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-July 2023 yil

Ma'qullandi: 28-July 2023 yil

Nashr qilindi: 31-July 2023 yil

KEY WORDS

Mahalliy byudjet, bozor iqtisodiyoti, kichik korxonalar, moliya-davlat mexanizmi, soliq siyosati.

ABSTRACT

Ushbu maqolada iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari, mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish asosida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash istiqbollari asoslab berilgan.

Hududlarning byudjetdan amalga oshirayotgan xarajatlarning yetarli daromadlar bilan ta'minlanmaganligi, mahalliy byudjetlarning davlat tomonidan daromadlarni tartibga solishda birlamchi respublika byudjetda yig'ilgan daromadlarning bir qismini qayta taqsimlashni talab qiladi.

Hozirgi vaqtda respublikamizda dotatsiyadan mahalliy byudjetlarni daromadlarini tartibga solishda juda kam foydalaniladi. Amalda bunday vosita sifatida subventsiya siyosatidan foydalaniladi.

O'zbekistonda mahalliy soliqlarni joriy qilishdan maqsad birinchidan mavjud davlat soliqlari tomonidan soliqqa tortilmagan daromadlarni soliqqa tortish orqali soliq tizimining o'z vazifalarini bajarishdagi imkoniyatlarini kengaytirish bo'lsa, eng asosiysi mahalliy hokimiyat organlarini moliya-byudjet hududlarini kengaytirish va ularni mahalliy byudjetlarini daromadlarini mustahkamlashdan manfaatdorligini oshirishdir.

Asosiy qism.

Keyingi vaqtlarda mahalliy byudjetlar daromadlari salmog'ini 50-60 foizga yetkazish masalasi muammolardan biri bo'lib turibdi. Bundan ko'rinib turibdiki, mahalliy soliqlarning, mahalliy byudjetlarning daromadlaridagi ulushi juda kichkinadir va bu borada qator moliyaviy tadbirlar ishlab chiqilishi kerak. Mahalliy byudjet daromadlarini ko'paytirish eng dolzarb masalalardan biridir.

Hududlardagi mahalliy byudjet, hozirgi bozor munosabatlariga o'tish bosqichida ya'ni islohotlarni chuqurlashtirish, davlatning boshqaruv funksiyalarining joylardagi hokimliklarga va o'z-o'zini boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish davrida mahalliy hokimiyatlarning faoliyat ko'rsatkichlariga moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi. Ushbu mohiyatni hisobga olib mahalliy byudjetning mustahkamlanishi, asosida hudud

byudjetining daromad bazasini mustahkamlashga qaratilishi kerak.

Mahalliy byudjet daromadlari asosan biriktirilgan daromadlardan har xil yig'implardan va umumdavlat soliq ajratmalaridan tashkil topadi, yetmagan qismi Respublika byudjeti subvensiyasi tariqasida qoplanadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida xususiylashtirishning yanada chuqurlashib borishi va demokratik jarayonlarining rivojlanib borishi mahalliy byudjetlarning davlat byudjeti salmog'i oshib borishga olib kelmoqda. SHu sababli umumdavlat soliqlarning byudjetlar o'rtasida taqsimlanishini takomillashtirish, bunda umumdavlat soliqlaridan ajratmalarning roli faqat mahalliy byudjetlarni daromadlar bilan ta'minlash emas, balki mahalliy hokimiyat organlarining yuqori byudjetlarda mablag'lar yig'ilishidagi manfaatdorligini, hududlarda ishtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bog'liqligiga qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Mahalliy byudjetlarning asosiy qismini soliqlardan tushadigan daromadlar tashkil qilayotgan hozirgi kunda soliq tizimining fiskal funtsiyasining kuchayishi korxonalarni moliyaviy ahvolini og'irlashishiga olib kelmoqda. Korxonalardan olinadigan soliq yukini kamaytirish soliqni rag'batlantiruvchi vazifasini namoyon qiladi va ishlab chiqarishni qo'shimcha rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Mahalliy byudjet daromadlarini oshirish yana mavjud imkoniyatlaridan biri u joylarda aholining iqtisodiy aktivligini oshirishga imkoniyatlar yaratish jismoniy shaxslarni tadbirkorlik faoliyatidan olayotgan daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirib borish bilan bog'liqdir.

Mahalliy byudjet daromadlarini rejalashtirishda, byudjet yili uchun oldingi yil ko'rsatkichlari asos qilib olinadi. Lekin bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va tashkilotlarning sharoitiga moslashishi ma'lum bir vaqtni talab qiladi. Bozor mexanizmiga moslashish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. SHuning natijasida korxonalar va tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarda ma'lum uzilishlar mavjud bo'ladi. Bu o'z navbatida ishlab chiqarish tsiklini to'liq amalga oshirishga xalaqit beradi. Natijada ko'zda tutilgan reja bajarilmay qoladi.

Bu o'z navbatida byudjetga rejalashtirilgan soliq tushumlari miqdorining byudjetga tushmay qolish xavfini tug'diradi. Ba'zi kichik korxonalar va tashkilotlarni yagona soliqqa o'z xohishlari bilan o'tishlari, hozirgi kunda byudjetga tushib kelayotgan tushumlarning barqarorligini ancha kamaytirmoqda.

Mahalliy byudjet daromadlarini ko'paytirishda, yakka tartibdagi tadbirkorlarni daromadidan tushadigan tushumni rejalashtirishda ma'lum qiyinchiliklar mavjuddir, bular asosan tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan fuqarolarning daromadlarini to'liq aniqlashning imkoni yo'qligidan kelib chiqadi, chunki jismoniy shaxslar sotib oladigan tovarlarni naqd pulga sotib oladi va naqd pulga sotadi. Jismoniy shaxslar daromadi patent bo'yicha soliqqa tortiladi. Patent summasi eng kam ish haqi miqdorida hisoblanadi. Unda katta miqdorda aylantirgan tovarni yoki xizmat ko'rsatgan tadbirkor bilan kichik miqdorda faoliyat ko'rsatgan tadbirkor daromadiga bir xil soliq undiriladi.

Yuqorida keltirilganlarni inobatga olgan holda, mahalliy byudjetlarning daromadlar balansini mustahkamlash yo'llarini aytib o'tish mumkin.

- mahalliy byudjetlar uchun subvensiyalar faqat ustivor yo'nalishlarga qaratilishi lozim va ushbu mablag'larni maqsadli sarflashni nazoratga olish;
- mahalliy byudjet daromadlarini oshirishda korxonalar va tashkilotlarning soliq yukini

kamaytirish bilan ularning ishlab chiqarish faoliyatini tiklash va moliyaviy faoliyatini mustahkamlash;

- mahalliy organlar tomonidan mahalliy soliqlarni joriy etishdagi huquqlaridan to'liq foydalanish;
- daromad rejalarining bajarilishiga qarab rejadan ortiq olingan daromadlardan mahalliy byudjet qismiga hisoblanadigan foiz stavkalari normativlarini ko'paytirish.

Ushbu tadbirlarni amalga oshirish mahalliy organlarning daromad rejalarini ortig'i bilan bajarilishiga bog'liq bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Daromadlarni tushirishda moliya organlarining javobgarligini oshirish kerak. Iqtisodiyotning ustivor yo'nalishlari bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarining boqimanda qarzlarni soliq krediti sifatida qayta rasmiylashtirish mumkin. Bu ishlab chiqarishni rivojlantiradi, korxonaning daromadi va rentabillik darajasini oshiradi.

Mahalliy byudjetlarni xarajatlari tarkibi bevosita mahalliy hokimiyat organlarining hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi vazifalari hamda davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalarini amalga oshirish bilan belgilanadi. Mahalliy byudjetlar hududlarda ijtimoiy infrastrukturani saqlash va rivojlantirishda, milliy daromadni ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalari o'rtasida taqsimlanishda hamda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim o'rinni egallaydi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I. A. Karimov ta'kidlaganidek, «Iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlangan hamda moliyaviy barkarorlikka erishishga yo'naltirilgan islohotlarni hozirgi davrida davlat moliyasi va ayniqsa, byudjet tizimi barqarorligini mustahkamlash muhim strategik vazifa hisoblanadi».[1] O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar iqtisodiy nazariya, byudjet jarayoni va byudjetning xuquq va majburiyatlarini bajarilishini ijtimoiy-iqtisodiy yaratuvchanlik ruhida qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda.

Davlat byudjetidan faqat aholini ijtimoiy himoyasini amalga oshirishning moliyaviy manbai emas, balki mahalliy xokimiyatlarning hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish davlat dasturlarini amalga oshirishda byudjetdan asosiy moliyaviy resurslar manbai sifatida foydalanish o'tish davridagi davlatning bosh islohotchilik rolini o'ynashida muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga egadir.

Ayni vaqtda, mahalliy o'z-o'zini boshkarish organlari vakolatlarini kengayishi asosida ularning moliyaviy bazasi hisoblanuvchi maxalliy byudjetlar orqali ijtimoiy soxa xarajatlarining asosiy qismi moliyalashtirilib borilmoqdaki, hozirgi ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida davlat va mahalliy byudjetlarning xarajatlari samarasini yanada oshirish va uni mustahkamlash umumiy davlat daromadlaridan samarali foydalanishning muhim omili hisoblanadi.

Respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan xarajatlar iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish yo'nalishida davlat ahamiyatidagi yirik va strategik loyihalarga markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish, mamlakatning mudofaa tizimini moliyaviy qo'llab-kuvvatlash va boshqa tadbirlarni moliyalashtirishga yo'naltirilmoqda.

Hozirgi sharoitda iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishda byudjet tizimi rolining o'sishi bilan va bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida moliya-davlat mexanizmining faollashuvi, davlatning moliya-byudjet va soliq siyosati, byudjet orqali tartibga solish,

moliyaviy mustaqillik va mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari byudjetlarining daromad bazasining mustahkamlanishi kabi muammolarga duch kelinmoqda. Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida byudjet ko'rilishi, byudjet jarayoni, byudjetning xuquq va majburiyatlarini bajarilishining hozirgi zamon muammolarini tadqiq etuvchi nazariy ishlanmalar va amaliy asoslarning sezilarli darajada zamon talabidan ortda qolayotganligi ushbu muammolar bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqishning zarur qilib qo'ymoqda.

Hududlardagi mahalliy byudjet hozirgi bozor munosabatlariga o'tish bosqichida islohotlarni chuqurlashtirish, davlatning boshqaruv funksiyalarining joylardagi hokimliklarga va o'zini-o'zi boshqaruv organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish davrida mahalliy hokimiyatlarning faoliyat ko'rsatkichlariga moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida xususiylashtirishning yanada chuqurlashib borishi va demokratik jarayonlarining rivojlanib borishi mahalliy byudjetlarning davlat byudjeti salmog'i oshib borishga olib kelmoqda. Shu sababli umumdavlat soliqlarning byudjetlar o'rtasida taqsimlanishini takomillashtirish, bunda umumdavlat soliqlaridan ajratmalarning roli faqat mahalliy byudjetlarni daromadlar bilan ta'minlash emas, balki mahalliy hokimiyat organlarining yuqori byudjetlarda mablag'lar yig'ilishidagi manfaatdorligini, hududlarda ishtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bog'liqligiga qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa.

Mahalliy byudjetlarning asosiy qismini soliqlardan tushadigan daromadlar tashkil qilayotgan hozirgi kunda soliq tizimining fiskal funtsiyasining kuchayishi korxonalarni moliyaviy ahvolini og'irlashishiga olib kelmoqda. Korxonalardan olinadigan soliq yukini kamaytirish soliqni rag'batlantiruvchi vazifasini namoyon qiladi va ishlab chiqarishni qo'shimcha rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Mahalliy byudjet daromadlarini oshirish yana mavjud imkoniyatlaridan biri u joylarda aholining iqtisodiy aktivligini oshirishga imkoniyatlar yaratish jismoniy shaxslarni tadbirkorlik faoliyatidan olayotgan daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirib borish bilan bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari.-T.: O'zbekiston, 1998 yil.